

Loomade
hingeelu

Looduse
lood

Peter Wohlleben

Loomade hingetu

Armastus, lein, kaastunne –
hämmastavad sissevaated
varjatud maailma

Saksa keelest tõlkinud Eve Sooneste

 TÄNAPÄEV

Originaali tiitel:
Peter Wohlleben
Das Seelenleben der Tiere
Ludwig 2016

Toimetanud Pilleriin Torim
Kujundanud Liis Karu

© 2015 by Ludwig Verlag, München
a division of Random House GmbH, München, Germany
Tõlge eesti keelde © Eve Sooneste ja Tänapäev, 2017
ISBN 978-9949-85-172-0
www.tnp.ee

Trükitud AS Printon trükikojas

Sisukord

Eessõna 7

Minestuseni suur emaarmastus 10

Kas instinktid on alaväärtuslikud tunded? 16

Armastusest inimeste vastu 21

Katusekambris põleb tuli 28

Rumal siga 37

Tänulikkus 42

Vale puha 45

Võtke varas kinni! 50

Olge julged! 55

Mustvalge 59

Soojad mesilased, külmad hirved 64

Parveintelligents 72

Tagamõtted 76

Väike ükskordüks 79

Naljapärest 83

Himu 86

Kuni surmani 89

Nime andmine 92

Lein 97

Häbi ja kahetsus 100

Kaastunne 106

Ligimesearmastus 111

Sisukord

Kasvatus	114
Kuidas lastest lahti saada?	118
Metsloom jääb metsloomaks	121
Sõnnikusööjad	128
Erilised lõhnad	132
Mugavus	136
Halb ilm	140
Valu	144
Hirm	147
Kõrgklass	161
Hea ja halb	163
Kui tuleb Une-Mati	169
Loomaoraakel	173
Ka loomad vananevad	179
Võõrad maailmad	184
Kunstlik eluruum	190
Inimese teenistuses	195
Sõnumid	198
Kus asub hing?	204
Järelsõna: samm tagasi	207
Tänusõnad	212
Märkused	213

Eessõna

Kas kuked petavad kanu? Kas hirvelehmad leinavad? Ja hobused häbenevad? Veel paari aasta eest kõlas see pigem nagu fantaasia, loomaomanike soovmõtlemine, et end oma lemmikuga veelgi lähedasemana tunda. Ka minuga polnud teisiti, sest loomad on mind saatnud kogu elu. Olgu see mu vanematekodu tibu, kes valis mind oma emaks, metsnikumaja kitsed, kes rikastavad rõõmsa mökitamisega mu päevi, või metsloomad, keda kohtan oma igapäevastel ringkäikudel: ikka tuleb mul endalt küsida, mis nende peas küll toimub. Kas tõesti on õigus teadlastel, kes on kaua väitnud, et vaid inimesed naudivad täit emotsioonide paletti? Kas loodus on spetsiaalselt meile loonud bioloogilise eripära, mis tagab meile teadliku ja täiusliku elu?

Kui see nii oleks, siis lõpeks see raamat siinsamas. Sest kui inimene oleks bioloogilise ülesehituse mõttes erand, ei saaks teda teiste liikidega võrrelda. Loomadele kaasa tundmisel ei oleks mingit mõtet, sest me ei suudaks aimatagi, mis nende sees toimub. Õnneks on loodus valinud säästuvariandi. Evolut-

sioon on kunagi olemas olnu ainult ümber ehitatud ja uuesti seadistanud nagu arvutisüsteemi. Nii nagu Windows 10 sisaldab ka eelmiste versioonide funktsioone, toimivad meiski meie esivanemate geneetilised programmid. Samamoodi kõigi teiste liikide puhul, kes on miljonite aastate jooksul välja arenenud. Seepärast ei ole minu jaoks olemas kahesugust leina, valu või armastust. Väide, et siga tunneb samu tundeid nagu inimene, on võib-olla tõesti liiga julge. Kuid tõenäosus, et vigastus tekitab temas vähem hirmsaid emotsioone kui meis, on nullilähedane. Oot-oot! hüüavad nüüd võib-olla teadlased, sest see pole ju üldse tõestatud. Tõsi, ja seda ei saagi kunagi tõestada. See on samuti vaid teooria, et teie tunded on samasugused nagu minul. Keegi ei näe teise inimese sisse ega saa ka tõestada, et nõelatorge põhjustab kõigil seitsmel miljardil Maa elanikul sama aistingu. Inimesed aga suudavad oma tundeid sõnadesse panna ja nende sõnade uurimise tulemus suurendab tõenäosust, et meie tunde-
tasand on sarnane.

Nii polnud ka meie koerapreili Maxi, kes pistis kõõgis nahka kausitäie klimpe ja manas seejärel näole süütu ilme, mingi bioloogiline õgardmasin, vaid peen ja armas kavalpea. Mida rohkem ja hoolikamalt ma meie koduloomi ja nende metsikuid sugulasi vaatlesin, seda sagedamini märkasin nende juures tundeid, mida on omaseks peetud ainult inimesele. Ja mitte ainult mina pole selliseid tähelepanekuid teinud. Aina rohkem uurijaid jõuab järeldusele, et paljudel loomaliikidel on meiega ühiseid jooni. Rongad tunnevad tõelist armastust? Täiesti kindlalt. Oravad teavad oma sugulaste nimesid? Ammu tõestatud. Kuhu ka ei vaataks, igal pool armastatakse, tuntakse kaasa ja nauditakse elu. Aja jooksul on sel teemal ilmunud hulk teadus-

töid, mis katavad paraku vaid murdosa valdkonnast ja on sageli nõnda kuivalt kirjutatud, et ei sobi meeldivaks lugemiseks ega aita ka teemat paremini mõista. Seepärast tahan siin raamatus tõlkida teile igapäevakeelde põnevaid uurimistulemusi, moodustada pusletükkidest tervikpilte ja täiendada juttu isiklike tähelepanekutega. Soovin, et see raamat aitaks ümbritsevate loomaliikide esindajaid näha mitte tuimade biorobotitena, kes tegutsevad kindla geneetilise koodi järgi, vaid truuhingeliste armsate olevustena. Ja just seda nad ongi, nagu võite näha jalutuskäigul minu metsandikus kitsede, hobuste ja jäneste juures, aga ka omaenda koduümbruse parkides ja metsades. Tulge kaasa!

Minestuseni suur emaarmastus

Oli 1996. aasta kuum suvepäev. Olime naisega aeda varjulise puu alla jahutuseks täispuhutava basseini pannud. Istusin seal oma kahe lapsega ja me sõime mõnuga mahlaseid arbuusiviilakaid. Äkki märkasin silmanurgast mingit liikumist. Meie poole sibas roostepruun olevus, kes jäi aeg-ajalt hetkeks seisma. „Orav!“ hüüdsid lapsed vaimustatult. Minu rõõm muutus aga kohe sügavaks mureks, sest loom vajus paari sammu järel külili. Paistis, et ta oli haige, ja kui ta veel paar sammu (meie poole!) tegi, nägin ta kaelal suurt paiset. Niisiis oli ilmselgelt tegu kannatava ja võib-olla isegi väga nakkusohtliku loomaga. Ta liikus aeglaselt, aga kindlalt basseini poole. Olin juba valmis koos lastega tagasi tõmbuma, kui olukord lahenes liigutava stseeniga: paise osutus oravabebiks, kes klammerdus nagu kohev krae ema kaela ümber. Viimane oli seetõttu peaaegu lämbumas ning kõrvetavas kuumuses jagus tal võhma korraka vaid mõneks sammuks, kuni jälle kurnatult külili kukkus ja õhku ahmis.

Oravaemad hoolitsevad oma järeltulijate eest väga ennastohverdavalt. Ohu korral toimetavad nad pojad kirjeldatud viisil kindlasse kohta. Seejuures kurnavad nad end täielikult ära, sest sõltuvalt pesakonnast tuleb neil üksteise järel ümber paigutada kuni kuus kaela külge klammerduvat poega. Vaatamata sellisele hoolitsusele on oravapoegade ellujäämisnäitaja üsna madal, umbes kaheksakümmend protsenti neist ei ela oma esimese sünnipäevani. Ohtlikud on just ööd: kui päeval suudavad need punakad olevused enamiku vaenlaste käest põgeneda, siis saabub surm magades. Sel ajal hiilivad metsnugised mööda puid ja üllatavad magavaid loomi. Päevalgel sööstavad kanakullid hulljulgelt puude vahel ringi ja otsivad maitsvat suutäit. Kui orav on leitud, algab hirmutants. Ja seda sõnasõnalt. Orav üritab linnu eest põgeneda, kadudes teisele poole puutüve. Kanakull lendab ümber puu ja jälitab oma saaki. Orav kihutab tuulekiirusel taas teisele poole ja lind lendab talle järele, nii et ümber tüve toimub imekiire spiraalne tagaajamine. Võidab see, kes on kiirem, ja enamasti on selleks väike imetaja.

Igast loomvaenlasest hullem on aga talv. Et olla külmaks aastaajaks valmis, ehitavad oravad varasalvesid. Need on kerakujulised pesad, mis kinnitatakse puuokste vahele. Kutsumata üllatuskülaliste eest põgenemiseks ehitavad nad sinna kaks väljapääsu. Pesa põhikonstruktsioon koosneb paljudest oksaraagudest, seestpoolt on elamine vooderdatud pehme samblaga. See toimib soojusisolatsioonina ja on mugav. Mugav? Jah, ka loomad hindavad mugavust. Oksad, mis magamise ajal selga suruvad, on oravatele sama ebameeldivad kui meie jaoks. Pehme samblamadrats seevastu kindlustab mõnusa une.

Näen oma töötoa aknast pidevalt, kuidas meie muru seest korjatakse pehmeid rohukõrsi ja toimetatakse kõrgele puu otsa. Ja ma näen veel midagi: kohe kui sügisel puude otsast tamme- ja pöögitõrud alla kukuvad, koguvad loomakesed neid hulgaliselt kokku ja kaevavad mõne meetri kaugusel maasse. See on nende talvevaru. Oravad nimelt ei maga korralikult talveund, vaid veedavad talviseid päevi tukastades. Keha vajab seejuures vähem energiat, kuid seda kulub siiski rohkem kui näiteks siilidel. Orav ärkab aeg-ajalt üles ja tal on kõht tühi. Siis ronib ta lihtsalt puu otsast alla ja asub otsima mõnda oma arvukaist toidupeidikuist. Ta aina otsib ja otsib. Esmapilgul näeb naljakas välja, kuidas loomake üritab meenutada. Ta kaevab pisut siit ja kraabib sealt ning istub aeg-ajalt tagajalgele, nagu peaks vahepeal aru pidama. Ülesanne on aga tõesti keeruline: maastik on ju pärast sügist oluliselt muutunud. Puud ja põõsad on raagus, rohi kuivanud ja kõige krooniks on lumi maa valge vatiga katnud. Ja sellal kui meeleteitel orav edasi otsib, hakkab mul temast kahju. Sest nüüd toimib looduslik valik ja suurem osa hajameelseid oravaid, enamasti selleaastane järelkasv, enam järgmist kevadet ei näe, sest nad nälgivad surnuks. Siis leian ma vahel vanadest pöögireservaatidest väikesi võsusid ajavaid pöögipuhmaid. Pöögilapsed näevad välja nagu peenikeste varte otsas liblikad ja tavaliselt leidub neid ühekaupa. Puhmastena kasvavad nad ainult seal, kuhu orav pole tõrudele enam järele tulnud – tihti hajameelsusest, mis toobki loomale kaasa juba kirjeldatud saatuslikud tagajärjed.

Orav on minu jaoks aga ka suurepärase näide selle kohta, kuidas inimesed loomariigi esindajaid lahterdavad. Ta on oma tumedate nõöpsilmadega imearmas, tal on pehme ja meeldivalt punakaspruun karv (leidub ka pruunikasmusti isendeid) ja

ta ei ole meile, inimestele ohtlik. Unustatud tõrutagavaradest võrsuvad kevadel uued puud, nii et oravat võib pidada isegi uute metsade rajajaks. Lühidalt öeldes on orav tõeline inimeste lemmik. Tema lemmiktoidu eelistame aga seejuures kahe silma vahele jätta: selleks on linnupojad. Ka selliseid jahilkäike võin ma metsnikumaja kontoriaknast jälgida. Kui orav ronib kevadel mööda puutüve üles, valitseb sissesõidutee vanade mändide võrades pesitsevate hallrästaste seas tõeline ärevus. Nad lärmaavad ja kädistavad ümber puu lennates ning üritavad sissetungijat ära ajada. Oravad on nende surmavaenlased, sest nad kahmavad endale ühe udusulis poja teise järel. Isegi puuõõnes olevad pesad pakuvad linnupoegadele vähe kaitset, sest oma saledate käppade ja pikkade teravate küünistega saavad oravad näiliselt hästi kaitstud pojad kätte ka sealt.

Kas oravad on siis halvad või head? Ei üht ega teist. Looduse kapriis on nii seadnud, et nad vastavad meie kaitsjainstinktile ja tekitavad positiivseid emotsioone. Sel pole mingit seost hea ega kasulikuga. Medali teine külg, armsate laululindude tapmine, ei ole aga samuti halb. Oravail on nälg ja nad peavad hoolitsemata ka oma poegade eest, kes saavad toitvat emapiima. Kui oravad rahuldaksid oma valguvajadust kapsausside söömisega, siis oleksime vaimustuses. Siis peaksime oravaid maailma parimateks loomadeks, sest need tülikad röövikud häirivad meie juurviljakasvatust. Kuid kapsaussid on samuti pojad, nimelt liblikapojad. Ja ainult seepärast, et nad armastavad juhtumisi sama taime, mida meie toiduks tarvitame, ei ole liblikabeebide tapmine loodusele veel kaugeltki heategu.

Oravaid ei huvita selline lahterdamine vähimalgi määral. Neil on piisavalt tegemist, et ennast ja oma sugu looduses säi-

litada ja eeskätt tunda seejuures elust rõõmu. Aga kui naasta punase eluka emaarmastuse juurde: kas ta tõesti tunneb midagi sellist? Nii tugevat armastust, et seab enese elu järeltulijate elu ees tagaplaanile? Kas pole need lihtsalt hormoonid, mis viivad etteprogrammeeritud hoolitsuseni? Teadus kaldub selliseid bioloogilisi protsesse degradeerima paratamatuteks mehhanismideks. Aga enne kui pakime orava ja teised loomaliigid sellesse üsna asjalikku pakendisse, heitkem pilk inimese emaarmastusele. Mis toimub ema organismis, kui ta imikut süles hoiab? Kas emaarmastus on kaasasündinud? Teaduse vastus on: jah ja ei. Kaasa sündinud ei ole mitte armastus, vaid eeldused selle tekkeks. Pisut enne sünnitust vabaneb kehas hormoon nimega oksütoksiin, mis võimaldab tugevat sidet lapsega. Lisaks vabaneb suur hulk endorfiine, mis mõjuvad valuvaigistavalt ja hirme leevendavalt. Selline hormoonide segu on veres ka pärast sünnitust – nii tervitab beebit lödvestunud ja heatujuline ema. Imetamine suurendab oksütoksiini eritust veelgi ning ema ja lapse side saab muutuda tugevamaks. Samamoodi toimub see paljudel loomaliikidel, ka näiteks kitsedel, keda mu pere metsnikumajas peab. Nemad toodavad samuti oksütoksiini. Kitsedel algab tallede tundmaõppimine nende puhtaks lakkumisest. See protseduur tugevdab ema ja poegade vahelist sidet, lisaks mökitab ema õrnalt ja saab oma lastelt peenehäälse vastuse, nii et neile jäävad üksteise hääled meelde.

Aga hoidku, kui poegimisliima lakkumisega midagi viltu läheb! Mõned meie väikese kitsekarja loomad saavad rahu poegimiseks eraldi latri. Latri uks on alt lahtine ning sellest praost libises poegimise ajal välja üks eriti pisike kitsetall. Enne kui me äpardust märkasime, oli möödunud hulk väärtuslikku aega

ja lima juba kuivanud. Tagajärjeks oli, et kitseema ei võtnud kõigist katsetest hoolimata enam tallekest omaks ja emaarmastust ei tekkinud. Inimestega on sageli samamoodi: kui imik on pärast sündi haiglas pikemat aega emast lahus, siis suureneb tõenäosus, et emaarmastust ei tekigi. Muidugi pole see nii lõplik nagu kitsede puhul, sest inimesed suudavad emaarmastust õppida ega sõltu ainult hormoonidest. Muidu poleks üldse võimalik adopteerimine, mille puhul kohtuvad lapsed oma kasuvanematega alles mitme aasta vanuselt.

Adopteerimine on seepärast parim meetod veendumaks, et emaarmastus on õpitav ega ole vaid instinktiivne refleks. Aga enne kui me seda küsimust lahkama asume, tutvustaksin teile meelsasti instinktide väärtust.